

Ljiljana Biškup Mašanović*

Utjecaj njemačkoga pitanja na nastanak europskih integracija iz konstruktivističke perspektive Alexandera Wendta

Sažetak

U radu se, korištenjem konstruktivističkog pristupa Alexandera Wendta, analiziraju razlozi za nastanak europskih integracija s obzirom na neriješeno njemačko pitanje. Pritom se koristi model odnosa identiteta i interesa kako bi se analiziralo ponašanje Sjedinjenih Američkih Država i Sovjetskoga Saveza u razdoblju od 1945. do 1990. s obzirom na nastanak hladnoga rata, europskih integracija i rješavanje njemačkoga pitanja. Također se analizira odnos identiteta i interesa dviju njemačkih država prema njihovom budućem ujedinjenju. Polazeći od Giddensove teorije strukturacije, na koju se naslanja Wendtov konstruktivizam, prati se ponašanje države kao agenta u odnosu prema anarhiji kao strukturi međunarodnog sustava. U članku se propituje pretpostavka da je neriješeno njemačko pitanje ubrzalo, ali i uvjetovalo nastanak europskih integracija. Na kraju članka analizira se utjecaj politike detanta i njezinih posljedica na njemačko ujedinjenje.

Ključne riječi: njemačko pitanje; hladni rat; konstruktivizam; Alexander Wendt; identitet; interes.

Uvod

Rad propituje odnos identiteta i interesa, prema konstruktivističkom pristupu Alexandera Wendta, u cilju razumijevanja logike međunarodnog sustava u razdoblju hladnoga rata s obzirom na neriješeno njemačko pitanje. Pritom se identitet razumijeva kao akterov ukorijenjeni sustav vrijednosti ili uvjerenja, odnosno način kako akter doživljava samoga sebe, ali i kako ga doživljavaju drugi akteri, jer na taj način njegov identitet čine postojanim. Interes čine akterove težnje (želje i namjere), a do djelovanja (agencije) dolazi međudjelovanjem identiteta i interesa.

---

* Ljiljana Biškup Mašanović doktorska je kandidatkinja na doktorskom studiju Politologije na Fakultetu političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, lili.biskupmasanovic@gmail.com.

U radu se polazi od pretpostavke da je neriješeno njemačko pitanje ili pitanje njemačkog ujedinjenja ubrzalo, ali i uvjetovalo stvaranje europskih integracija. Pozivajući se na dvije osnovne teze konstruktivizma (Wendt, 1999: 5; Raos, 2016: 113) prema kojima su:

- a) društvene strukture u većoj mjeri određene zajedničkim idejama, nego materijalnim snagama
- b) identiteti i interesi voljnih aktera konstruirani tim zajedničkim idejama, a ne prirodno dani, postavljaju se sljedeća pitanja:
  1. kako su različiti interesi i identiteti dviju supersila (SAD-a i SSSR-a) doveli do pojave bipolarnog međunarodnog sustava i hladnoga rata
  2. kako su interesi SAD-a i zapadnih saveznika doveli do osnivanja europskih integracija
  3. kako su promjene u međunarodnom sustavu na samom kraju 1960-ih djelovale na buduće njemačko ujedinjenje.

Promatra se uzajamnost identiteta i interesa kao model koji treba ukazati na koji je način njihov odnos utjecao na uzroke ponašanja država unutar anarhije, koju Wendt (1999: 247) tumači kao odsustvo središnjeg autoriteta te se preko njihova odnosa objašnjava logika međunarodnog sustava u vrijeme hladnoga rata. Dakle, osnovna jedinica analize je država te je analizirana promjena njezina identiteta i interesa u međunarodnom sustavu u vremenskom razdoblju od 1945. do 1990.

Sukladno ranije izrečenim polazišnim postavkama konstruktivizma, naglasak na ideacijskim čimbenicima ne znači negaciju važnosti materijalnih elemenata, što i potvrđuje sam Wendt koji priznaje „temeljni materijalizam” (Popović, 2016: 95). To znači da razdioba i sastav materijalnih sposobnosti aktera utječe na ponašanje država, a u tome posebnu važnost imaju zemljopis i prirodni resursi. No isto tako, važno je kakvo značenje društvo daje svojim materijalnim resursima, budući da akteri konstruiraju predodžbe i procesuiraju podatke koje su stekli zajedničkim (dijeljenim) iskustvom s ostalim članovima zajednice. Dakle, Wendt ne negira važnost materijalnih uvjeta, no smatra da ideje, odnosno dijeljeno znanje, imaju veći utjecaj na ponašanje države u međunarodnom sustavu, kao i na njezin identitet i interese, nego li sama materijalna moć koja također dijelom ovisi i o tome na koji je način percipirana od strane samoga aktera (Wendt, 1999: 136).

Primjena Giddensove teorije strukturacije, na koju se Wendt poziva, ukazuje na to da agenti djeluju na strukturu, ali i struktura djeluje na agente te uzajamnim djelovanjem utječu na sustav. U ovome su radu agenti države, dok je struktura okvir ili društveni, ekonomski i politički kontekst u kojemu akteri djeluju, a to je anarhija. Prema Wendtu (Popović, 2016: 97) za strukturu je bitno:

- a) zajedničko dijeljeno znanje

- b) materijalni resursi čija vrijednost ovisi i o percepciji članova zajednice pa je utoliko instrumentalizirana
- c) socijalne prakse upravljane prostorom i vremenom.

S obzirom na pojam socijalne prakse, Wendt je uveo koncept suuspostavljanja (Ilić, 2016: 158) prema kojemu normativna struktura oblikuje identitete i interese država, a one (države) zauzvrat kroz svoje prakse i interakcije povratno utječe i mijenjaju tu istu strukturu. Prema tome, konstruktivizam i logika suuspostavljanja agenta i strukture pretpostavljaju mogućnost promjene u međunarodnim odnosima koja se očituje u promjeni interesa i ponašanja država.

Ako se u sustavu međunarodnih odnosa anarhija promatra kao struktura koja ga određuje, tada svi ideacijski čimbenici prolaze kroz „filtrar” određene kulture (zajedničkog znanja na kojemu počivaju društveni odnosi) ili vrste anarhije koju određena država prakticira. Wendt (1999: 247) govori o trima tipovima socijalizacije države u uvjetima anarhije.

1. Hobsovski tip kulture (realistički) koji se temelji na sigurnosnoj dilemi prema kojoj povećanje sigurnosti jedne države vodi do smanjenja sigurnosti druge države. Države ne mogu vjerovati jedna drugoj te u međusobnim odnosima polaze s pozicije neprijateljstva. Njihov međusobni doživljaj je doživljaj Drugoga te se tako i diskurzivno označavaju. Prema Wendtu (1999: 262) države koje su s drugim državama u neprijateljskim odnosima mogu nastupiti revizionistički (pokušaj osvajanja ili uništenja neprijatelja), donositi odluke u skladu s najlošijim scenarijem, oslanjati se na vojnu moć ili ući u izravni ratni sukob. Drugim riječima, u odnosu na neprijatelja (Wendt, 1999: 261) kod države ne postoji volja za ograničenjem upotrebe nasilja. S obzirom na poštivanje normi međunarodnog sustava, države koje u stanju anarhije djeluju s pozicije hobsovskog tipa kulture, prema hipotezi prvoga stupnja (Wendt, 1999: 268), normu poštuju na temelju prisile, jer nemaju drugoga izbora.
2. Lokovski tip (suradnički, liberalni) pretpostavlja konsenzus, funkcionalnu suradnju i spremnost država na kolektivno djelovanje, bez obzira na to što su identiteti i interesi država individualistički (anarhija rivalstva). Wendt govori o četirima implikacijama rivalstva: države moraju poštovati *status quo* u odnosu na međusobni suverenitet, jer se na taj način povećava sigurnost, a smanjuju rizici; države su sklone racionalnom i manje napetom ponašanju; relativna vojna prijetnja i dalje postoji i važna je, ali suverenitet mijenja ravnotežu prijetnje; ukoliko sporovi dovedu do rata, rivali će ograničiti uporabu sile (Wendt, 1999: 286). Prema hipotezi drugoga stupnja (Wendt, 1999: 271) akteri lokovskoga tipa kulture poštuju norme međunarodnog sustava jer je to u njihovu interesu, njihov odnos prema normi je instrumentalan jer ona služi njihovoj svrsi.
3. Kantovski tip (suradnički) temelji se na prijateljstvu, sporovi se rješavaju uvažavajući pravila o nenasilju i međusobnoj pomoći (Wendt, 1999: 299). U sporovima

među prijateljima koriste se drugi oblici moći: diskurzivna, gospodarska, institucionalna (Wendt, 1999: 300). Kantovski tip kulture sigurnost svake pojedine države smatra zajedničkom odgovornosti svih država. Države se ponašaju u skladu s predodžbama o prikladnom ponašanju ili normama koje prihvaćaju kao legitimne (anarhija prijateljstva).

To upućuje na činjenicu da se države u međunarodnim odnosima ponašaju prema međusobnim očekivanjima, sukladno njihovoj materijalnoj sili ili njihovim interesima nakon što oni prođu kroz društvene strukture koje pripadaju jednoj od gore navedenih kultura.

Prema tome, Wendtov konstruktivizam (Ilić, 2016: 161) pretpostavlja:

- a) postojanje država, što znači da su one ontološki unaprijed zadane
- b) državne identitete i interese koji nastaju i mijenjaju se u interakciji s drugim državama unutar međunarodnog sustava
- c) empirijsku analizu identiteta koji se smatra stabilnom varijablom
- d) važnost normi kod stvaranja preferencija države.

U ovome se radu analizira primjenjivost modela interakcije identiteta i interesa na stanje u međunarodnim odnosima u razdoblju između 1945. i 1990. s obzirom na neriješeno njemačko pitanje. Članak je podijeljen u četiri dijela. Prvi dio sadrži kratko obrazloženje sadržaja njemačkoga pitanja i njegova povijesnoga značenja za europski kontinent, u drugom se dijelu analiziraju različiti interesi dviju supersila i razlozi nastanka hladnoga rata, u trećem se dijelu govori o razlozima nastanka europskih integracija, a u četvrtom se dijelu analizira ponašanje vanjskih (SAD, SSSR) i unutarnjih (dvije njemačke države) aktera s obzirom na njemačko ujedinjenje.

Uzroci i geneza njemačkog pitanja

Njemačko je pitanje kroz povijest opterećivalo europski kontinent. I prije utemeljenja njemačke nacionalne države 1871. prostor u srcu Europe, naseljen germanskim življem koje je od nastanka Prvoga Reicha ili Svetoga Rimskoga Carstva (962. – 1806.) bilo u demografskoj i teritorijalnoj ekspanziji, izazivao je strah i nelagodu kod susjednih naroda koji su kontinuirano ograničavali njegovu moć. Na strah i nelagodu susjeda, uz već spomenutu demografsku ekspanziju utjecala je i razvijenost sredstava za proizvodnju i načina proizvodnje, administrativni ustroj, rano opismenjavanje širokih masa, napredna tehnološka rješenja, a u kasnijim stoljećima snažan razvoj privrede. Iako nakon kulminacije moći dinastije Habsburga Sveto Rimsko Carstvo nije predstavljalo toliku prijetnju, ipak sve navedene faktore susjedne sile nisu mogle zanemariti te su sustavom ravnoteže snaga nastojale ograničiti germansku moć. Stoga, u tisućljetnom trajanju Carstva na njegovu teritoriju nikad nije bila uspostavljena središnja vlast zbog četiriju važnih razloga:

- partikularnih i često suprotstavljenih interesa pape i cara (slaba središnja vlast)
- jačanja lokalnih feudalaca i njihovih posjeda (jaka lokalna vlast)
- veličine teritorija koju nije bilo moguće kontrolirati
- nerazvijenosti prometnih sredstava (Kissinger, 2000: 48).

Rezultat djelovanja tih čimbenika bila je trajna fragmentacija prostora na stotine malih kneževina, vojvodstava, grofovija, slobodnih carskih gradova, a sve navedene jedinice imale su svoje posebne interese, često i vlastitu vojsku. Na taj se način provodila destabilizacija Prvog Reicha koja je postala trajno stanje, jer su se sva politička nadmetanja tadašnjih velikih sila odvijala preko germanskih zemalja zbog njihova strateškog položaja u srcu Europe (Simms, 2013: 530–531). Kontinuitet političke nestabilnosti utjecao je na činjenicu da Njemačka nije uspjela razviti zdravu nacionalnu samosvijest u kasnijim stoljećima. Ujedinjena Njemačka bila je prejaka za svoje susjede, a razjedinjena preslaba. Posljedice su bile dalekosežne: kasno je postala nacionalna država (1871.), nije uspjela razviti nacionalnu političku kulturu, bila je poprište ratova, propustila je prvi val kolonizacije (Kissinger, 2000: 55–56).

Zbog takvih povijesnih iskustava pruska politička elita, koja je provodila njemačko ujedinjenje, odlučila se za malonjemačko rješenje ili ujedinjenje bez Austrije, kako bi osigurala etničku homogenost i stabilnost Drugome Reichu koji je osnovan 1871. Tadašnja se mlada nacionalna država našla u procjepu između uspješne industrijalizacije i okoštalih političkih struktura. Događaji koji su uslijedili, poput pojave i posljedica Prvoga svjetskoga rata, pokušaja demokratizacije države osnivanjem Weimarske Republike, doveli su do ozbiljne društvene i političke polarizacije i uspona nacista.

Bipolarni međunarodni poredak

U Drugom svjetskom ratu pangermanistička i rasistička politika Adolfa Hitlera provodila je *Weltpolitik* koju se može shvatiti kao njemačku inačicu Monroeove doktrine,¹ a koja je Europu i Reich doživljavala kao sinonime. Nakon sloma takve politike, na Potsdamskoj konferenciji 1945. središnje pitanje bio je budući odnos prema poraženoj Njemačkoj koje je odmah pokazalo razlike u interesima zapadnih i istočnog saveznika. Sovjetski je interes bio jedinstvena, cjelovita i neutralna Njemačka, dok je interes Zapada bila podjela Njemačke, jer je Zapad na taj način želio integrirati Zapadnu Njemačku u svoje političke, vojne i gospodarske strukture. Ukoliko bi Njemačka bila jedinstvena, prema mišljenju Zapada, to bi uključivalo njezinu neutralnost i veću mogućnost sovjetskome bloku da cjelovitu Njemačku privuče u svoju sferu utjecaja. Već

¹ Monroeu je doktrinu 2. prosinca 1823. objavio američki predsjednik James Monroe. Doktrina navodi da će svaki daljnji pokušaj europskih nacija da koloniziraju ili interveniraju u zemljama Sjeverne i Južne Amerike biti smatran činom agresije i zahtijevati intervenciju Sjedinjenih Američkih Država.

spomenute identitetske i interesne razlike između zapadnih saveznika i Sovjetskoga Saveza dovele su do jačanja međusobnog nepovjerenja obiju strana, koje su se postupno kretale prema poziciji tretiranja druge strane kao neprijateljske. Iz perspektive Wendtovih kultura² oba su interesna bloka (sovjetski i američki) nastupali iz pozicije hobsovske, neprijateljske kulture, u skladu s tzv. sigurnosnom dilemom.³

Prevagnuo je interes (moć) zapadnih saveznika i njemački je teritorij bio podijeljen na četiri okupacijske zone (američku, britansku, francusku i sovjetsku), a jednako tako i Berlin kao glavni grad. Do 1948. vrhovnu vlast provodilo je Savezno kontrolno vijeće.

Međutim, već su se 1947. počele odvijati promjene u organizaciji savezničkih okupacijskih zona kad su se američka i britanska zona povezale u tzv. Bizoniju, a 1948. pridružila im se i francuska zona te su zajednički oformile Trizoniju (Skupina njemačkih autora, 1974), čime je bila okončana konsolidacija zapadnih zona.

U sovjetskoj zoni neposredno nakon završetka rata tekao je proces ujedinjenja komunističke partije sa socijaldemokratskim strankama što je rezultiralo stvaranjem Jedinstvene socijalističke partije Njemačke (*Sozialistische Einheitspartei Deutschlands*, SED) 1946. Iste je godine formiran blok antifašističkih stranaka koji je 1947. sazvaio Prvi njemački nacionalni kongres na kojem su postavljeni zahtjevi za formiranjem središnje vlasti i za nedjeljivosti Njemačke. Kao što je rečeno, Zapad nije pristao na nedjeljivost Njemačke, pa je uslijedilo daljnje udaljavanje nekadašnjih saveznika koje je dovelo do pojave hladnoga rata (Johnson, 2007: 455).

U međuvremenu su Britanci, 21. veljače 1947. obavijestili predsjednika Trumana da više nisu u mogućnosti izvršavati obveze koje su proizašle iz njihova dotadašnjeg hegemonskog statusa. Neposredni povod bila je nemogućnost Velike Britanije da adekvatno odgovori na Staljinove pritiske u Turskoj i Grčkoj koji su započeli još u kolovozu 1946. i ozbiljno su ugrožavali šire geostrateške interese Zapada. Destabilizacija Turske prijetila je širenjem komunizma na Bliski istok. Građanski rat u Grčkoj prijetio je jačanju komunističkih snaga. Poput „jabuka u bačvi okruženih jednom trulom“, „kvarenje“ Grčke bi „zarazilo Iran i sav Istok.“ Bilo je sasvim utemeljeno očekivati

² Wendtove kulture shvaćene su kao skup zajedničkog znanja. Ideje prolaze kroz jednu od triju vrsta kultura ili socijalizacija države/država u međunarodnom sustavu u uvjetima anarhije: hobsovska, lokovska ili kantovska kulturu (vidi Wendt, 1999: 246–300; Kovačević, 2016: 51).

³ Sigurnosna dilema vezana je uz konfliktni model međunarodnih (ali i međunacionalnih, međuvjerskih itd.) odnosa. Sigurnost jedne države moguće je ostvariti samo na račun druge države. Da bi se postigla zadovoljavajuća razina sigurnosti, države maksimaliziraju svoje mogućnosti i moć što im treba omogućiti ostvarenje određene razine sigurnosti. No, njihovo ponašanje izaziva dilemu i osjećaj nesigurnosti kod druge države, koja se radi postizanja vlastite sigurnosti počinje ponašati na identičan način. Ni jedna strana pritom nije svjesna (ili ne vidi) da su upravo njezini postupci faktor koji izaziva nesigurnost (Both i Wheeler, 2008 prema Bilandžić, 2017: 344).

širenje „infekcije u Afriku kroz Malu Aziju i Egipat,” te „u Europu kroz Italiju i Francusku” (Johnson, 2007: 457–458).

U tom je razdoblju došlo do promjene britanskoga interesa i identiteta kao hegemon, a promjena je utjecala na daljnji tijek događaja u međunarodnom sustavu. Britanci su redefinirali svoj identitet iz statusa hegemonu u status savjetnika i dobrog poznavatelja prilika u međunarodnim odnosima te su započeli graditi poseban odnos sa Sjedinjenim Američkim Državama.

Sjedinjene Američke Države poduzele su u razdoblju od 1947. do 1949. nekoliko važnih koraka koji su poslužili kao poluga za uspostavljanje američke moći. Nije samo (interes) moć bila u podlozi primjene navedenih koraka, već je to bila i potreba da se prezentira američki identitet, prema kojemu je riječ o državi koja zagovara i provodi demokraciju, ljudska prava i slobode i omogućuje svojim građanima dobar standard. Interakcija američkog identiteta i interesa prošla je kroz filter socijalizacije društvenih struktura prema hobsovskom tipu kulture i materijalizirala se u vidu sljedećih koraka:

1. Trumanove doktrine
2. Marshallova plana
3. NATO saveza.

Trumanova doktrina (1947.) politički je dokument u kojem se zahtijevalo suzbijanje širenja komunizma u svijetu i nastala je kao izravan odgovor na ekspanzionističku politiku Sovjetskoga Saveza. Predsjednik Truman je 1947. zatražio od Kongresa 400 milijuna američkih dolara pomoći za Grčku i Tursku uz opravdanje da je SAD dužan poticati demokratski razvoj širom svijeta.

Marshallov plan⁴ pojavio se kao gospodarska potpora Trumanovoj doktrini i program pomoći usvojen na Ekonomskoj konferenciji u Parizu 1947. Kao rezultat zajedničkog djelovanja Trumanove doktrine i Marshallovog plana:

- omogućen je razvoj zapadnoeuropskih gospodarstava
- oslabljena je uloga komunističkih snaga u Italiji i Francuskoj
- omogućena je pobjeda kapitalističkih snaga u Grčkoj
- zaustavljena je mogućnost promjene političkog sustava u zemljama Zapada jer je građanima omogućen dostojan život.

Marshallov plan bio je ponuđen i istočnoeuropskim državama, ali one su ga, pod utjecajem SSSR-a, odbile. Pomoć iz Marshallova plana koristilo je šesnaest zemalja zapadne Europe. Kako bi se provodio nadzor distribucije njegovih sredstava (Johnson, 2007: 458), osnovana je Organizacija za europsku ekonomsku suradnju (OEEC) 1948.

⁴ Cilj je plana bilo zaustavljanje pada životnoga standarda u Europi, obnova industrije, modernizacija poljoprivrede, osiguranje financijske stabilnosti te jačanje povjerenja u SAD kao europskog saveznika (Calvocoressi, 2009: 157; Mazower, 1998: 299–300).

Nakon prve berlinske krize 1948. dvije su supersile jasno i nedvosmisleno preuzele identitet međusobnih neprijatelja. Njihovi su se interesi u potpunosti sukobili te je interakcija njihovih identiteta (sustava vrijednosti) i njihovih interesa dovela do visokog stupnja napetosti koja je prijetila i korištenju vojne sile. Situacija se odvijala na sljedeći način: Staljin je blokirao pristup gradu uz izliku da su prilazne ceste u fazi sanacije. Staljinov stvarni interes bio je osujetiti namjeru SAD-a i saveznika da od svojih okupacijskih zona stvore samostalnu njemačku državu i uključe je u zapadnoeuropsku antikomunističku cjelinu (Vukadinović, 2008: 84). Kriza je trajala nepunu godinu i rezultirala je jačanjem međusobnog nepovjerenja.

Sovjetski Savez je istodobno, u skladu s hobsovskim tipom ponašanja i sigurnosnom dilemom, radio na jačanju svoje vojne moći (interes) te je 1949. izveo prvu uspješnu eksploziju atomske bombe, čime su Sjedinjene Američke Države prestale biti jedinim nuklearnom silom.

Promatrajući SSSR kroz identitet neprijatelja i sustav vrijednosti koji je potpuno suprotstavljen američkom, interakcija identiteta i interesa obiju strana rezultirala je promjenom u međunarodnom sustavu koja se, u prvom koraku, manifestirala osnivanjem NATO saveza 4. travnja 1949. Tim je činom uspostavljena snažna suradnja između Sjedinjenih Američkih Država i zapadne Europe te je formalizirana politikom euroatlantizma⁵ prema kojoj je NATO postao glavni stup zapadnoeuropske sigurnosti.

Drugi je korak bilo osnivanje Savezne Republike Njemačke 23. svibnja 1949. na temelju ranije usvojenog Osnovnog zakona i nakon provedenih izbora na kojima je pobijedila Kršćansko-demokratska unija (CDU), a za kancelara je bio izabran Konrad Adenauer.⁶

Treći korak bilo je proglašenje Demokratske Republike Njemačke 7. listopada 1949. koje je uslijedilo nakon sovjetske prosvjedne note u kojoj je osnivanje SRNJ-a doživljeno kao separatistički čin te je sovjetska strana zaprijetila da će zbog toga „u Njemačkoj nastati nova situacija” (Vukadinović, 2008: 84).

Iz navedenoga slijedi zaključak da su SSSR i SAD svojim djelovanjem u razdoblju između 1947. i 1949. doveli do promjene u sustavu međunarodnih odnosa koja se manifestirala u obliku hladnoga rata (neprijateljstvo i međusobno nepovjerenje te neizravna konfrontacija dviju supersila). Uspostavljena je identitetska i interesna podjela na dva bloka s obzirom na njihove ideološke, gospodarske, vojne i geopolitičke

⁵ Euroatlantizam je ukupnost veza uspostavljenih između SAD-a i zemalja zapadne Europe koji je, prije svega, vidljiv u institucionaliziranom obliku vojne suradnje kao temelja euroatlantskog zajedništva (Čehulić Vukadinović, 2010: 24).

⁶ Konrad Adenauer smatrao je da podijeljena okupirana zemlja, otrgnuta od svojih povijesnih korijena treba stabilnu politiku ako ponovo želi steći kontrolu nad svojom budućnosti. Definitivno se odlučio za priklanjanje Zapadu, čak i ako bi to značilo odgodu ujedinjenja Njemačke (Kissinger, 2000: 453–454).

odrednice, a crta razgraničenja u Europi prolazila je njemačkim teritorijem, no ovoga se puta Njemačka nije više nalazila u srcu Europe (*Mittellage*), već na rubovima novostvorenih blokova. Podjelom njemačkoga prostora ograničena je njemačka moć, što je najviše bilo u interesu Francuske zbog njezinih povijesnih iskustava s Njemačkom.

Već se iz toga može zaključiti da su se interesi zemalja zapadnoga bloka razlikovali kad je Zapadna Njemačka bila u pitanju, zbog različitih povijesnih iskustava. Interes SAD-a bio je što prije uključiti Zapadnu Njemačku u zapadni sustav obrane jer joj je SAD namijenio ulogu obrambenoga štita, prve crte obrane u slučaju sovjetskoga napada na zapadni blok zemalja. Velika Britanija je smatrala da se Zapadnu Njemačku ne smije dovesti na rub gospodarske propasti, jer bi to moglo proizvesti jaku političku i društvenu polarizaciju, koja je već u povijesti Njemačke viđena. Britanci su inzistirali na ideacijskim čimbenicima za koje su smatrali da predstavljaju opasnost za održanje ravnoteže snaga, a oni su: gubitak nacionalnog samopoštovanja i samopouzdanja, osjećaj nemoći, uloga žrtve te potreba za osvetom.

Svoje interese vezano uz Zapadnu Njemačku, članice zapadnoga bloka procesuirale su i prezentirale kroz kantovski tip kulture što potvrđuje način na koji je riješeno pitanje nadzora nad Ruhrskom oblasti, sjedištem njemačke teške industrije koja je bila pod upravom saveznika. Postojala je bojazan da Francuska zatraži da joj u ime reparacijske štete pripadne Ruhrska oblast. Za Njemačku je to bilo iznimno bolno pitanje, jer je zadiralo u srž njezina identiteta, njezine slike o sebi i pitanja samopoštovanja. Stoga je pronađen kompromis osnivanjem supranacionalnog tijela koje je bilo zaduženo za upravljanje Ruhrskom oblasti, čime je pokrenut proces nastanaka europskih integracija.

Nastanak europskih integracije i njemačko pitanje

Ideju o osnivanju europskih integracija još je 1946. u svom govoru u Zürichu izrazio Winston Churchill. Iskazao je britanski stav prema kojemu su europske integracije najbrži način ponovnog uključivanja Njemačke u međunarodnu zajednicu. Pitanje kontrole nad Ruhrskom oblasti Nijemci su doživljavali kao pitanje nacionalnoga ponosa te ni u kojem slučaju nisu mogli podnijeti da Ruhr pripadne Francuzima. U tome su imali potporu SAD-a i Velike Britanije.

Deset europskih država osnovalo je 5. svibnja 1949. Vijeće Europe (Ministarstvo vanjskih i europskih poslova, pristup 2021) čime je pronađeno rješenje za već prije spomenuto pitanje nadzora nad Ruhrskom oblasti (Čehulić, 2006: 35). Već je na prvoj sjednici Vijeća dogovoreno osnivanje nadnacionalnog tijela u vidu Visoke vlasti (*High Authority*), što je bio korak prema implementaciji Schumanova plana koji je predstavljen javnosti 9. svibnja 1950. kao dokument pod nazivom Schumanova deklaracija (Europska unija, pristup 2021a).

Deklaracija je pretpostavljala osnivanje Europske zajednice za ugljen i čelik (EZUČ),⁷ što se i dogodilo 18. travnja 1951. te je ujedno i potpisan prvi osnivački ugovor kojim su utemeljene europske integracije. Na čelu Zajednice nalazila se Visoka vlast (*High Authority*), a Ugovorom (Europska unija, pristup 2021b) su uspostavljene Skupština, Vijeće ministara i Sud.

Europska zajednica za ugljen i čelik temeljila se na gospodarskoj suradnji između država članica, uz očekivanja da će se gospodarska suradnja s vremenom prelići i na druge oblike suradnje, poput političke ili obrambene. Njezinim povijesnim uzorom (Johnson, 2007: 614) može se smatrati pruski Carinski savez (*Zollverein*) iz 1834., kao ondašnje jedinstveno carinsko i trgovinsko udruženje sa zajedničkim carinskim propisima i sustavom oporezivanja, čije je iskustvo pokazalo da su zajedničke carine utrole put kasnijem političkom jedinstvu.

Ulaskom u Europsku zajednicu za ugljen i čelik njezine su članice redefinirale svoje interese i identitete koji su prošli kroz strukture kantovskoga tipa temeljene na načelu dogovora i rada na zajedničkoj dobrobiti.

Osnivanjem EZUČ-a ostvaren je prvi cilj, a to je ravnopravno uključivanje SRNJ-a u europske integracije.⁸ Njemačka se našla u asocijaciji od šest zemalja čiji je zadatak, osim zajedničke kontrole nad industrijom ugljena i čelika, bio promovirati načelo supranacionalne uprave, osigurati mir i prosperitet svojim članicama, ali i šire. Europske integracije započele su svoj put strategijom malih koraka (Rifkin, 2006: 249), dakle postupnom integracijom, prelijevanjem procesa iz jednog sektora u drugi (engl. *spill-over*).

SAD je podupirao takav plan jer se on poklapao s njegovim interesom da što čvršće veže zapadnoeuropske države uz kapitalistički svijet, jačanjem materijalnih čimbeni-

⁷ Europska zajednica za ugljen i čelik (engl. *European Coal and Steel Community*, akronim ECSC), osnovana je u travnju 1951., u Parizu kad je potpisan ugovor između šest zemalja: Njemačke, Italije, Francuske, Belgije, Nizozemske i Luksemburga. Pariški sporazum stupio je na snagu 1952., čime je postavljen temelj europskog ujedinjenja kao prvoga koraka realizacije Schumanova plana iz 1950. o ujedinjenju Europe u proizvodnji ugljena i čelika. Tijela vlasti EZUČ-a bila su: Vijeće sastavljeno od ministara zemalja članica; Skupština koja je imala savjetodavni karakter; Sud čije su odluke bile pravomoćne za tijela Zajednice, vlade i za sva poduzeća i pojedince zemalja članica; Visoko tijelo (vlast) bilo je izvršno tijelo koje je donosilo odluke većinom glasova. Ugovor o Zajednici predvidio je zajedničko tržište za ugljen i čelik, koje je djelovalo na načelu ukidanja carinskih barijera i kvantitativnih ograničenja, uravnoteženjem proizvodnje i prometa te ukidanjem svih restriktivnih postupaka, propisivanjem pravila konkurencije i zajedničkom politikom investiranja, racionalizacije i specijalizacije potrošnje (*Hrvatska enciklopedija*, pristup 2021).

⁸ Ugovorom o europskoj obrambenoj zajednici i Općim sporazumom o Njemačkoj od 27. svibnja 1952. Zapadnoj Njemačkoj je vraćen suverenitet i započela je njezina remilitarizacija uz potporu SAD-a, s ciljem da Zapadna Njemačka posluži kao obrambeni štiti i prva crta obrane u slučaju sovjetskog napada (vidi Čehulić, 2006: 38).

ka (privreda, standard građana) kako bi očuvao idejne čimbenike (identitet kapitalističkog sustava i demokratskog poretka kao superiornog). U interesu SAD-a bila je stabilizacija stanja u zapadnoj Europi, što mu je trebalo omogućiti angažman u drugim dijelovima svijeta.

SAD je u to vrijeme provodio vanjskopolitičku doktrinu *containmenta* (zadržavanje komunizma) čiji korijeni sežu u godinu 1946. kad je George Kennan uputio vlastima u Washingtonu dokument pod nazivom Dugi telegram u kojemu je upozorio na sljedeće: specifičnost sovjetske vanjske politike sastoji se u tome da je ona mješavina komunističke ideologije i staroga carskoga ekspanzionizma; Staljin zapadne sile smatra neprijateljima; suprotnosti između SAD-a i SSSR-a nisu stvar loše komunikacije ili nesporazuma, već su plod sovjetske percepcije vanjskoga svijeta; neurotično sovjetsko ponašanje rezultat je instinktivnog osjećaja nesigurnosti, osobito strah od moćnijih i sposobnijih društava; sovjetska strana želi u potpunosti uništiti rivale te ne uvažava kompromise i dogovore. Kennan je također upozorio da će Sovjeti raditi na jačanju svoje sfere utjecaja provodeći staru carsku ekspanzionističku politiku koja je željela, primjerice, pokoriti Poljsku ili Rusiji omogućiti izlazak na toplo more preko crnomorskih tjesnaca. Na kraju Kennan upozorava da se SAD mora pripremiti na dugotrajnu borbu, jer su njegovi ciljevi i filozofija oprečni sovjetskim (Kissinger, 2000: 400–401).

Zapadnonjemački političari, a osobito kancelar Konrad Adenauer,⁹ kao i veliki dio njemačke elite prihvatili su ideju europskih integracija kao mogućnost bržeg materijalnog i moralnog oporavka Njemačke, njezina izlaska iz međunarodne izolacije i uključivanja u međunarodne procese. Stoga je u prijedlogu zapadnonjemačkog ustava 1948. bila predviđena mogućnost da se zakonskom odredbom dio zapadnonjemačkog nacionalnog suvereniteta po potrebi prenese na europske institucije (Čehulić, 2006: 32).

Međutim, u vrijeme nastanka europskih integracija na drugoj crti razdvajanja dvaju blokova, na korejskom tlu, odvijao se rat koji je započeo 1950. i koji je izazvao neizravnu konfrontaciju dvaju blokova na svjetskoj razini, a prijetio je eskalacijom izravnoga sukoba na europskom tlu.

Rat je intenzivirao potrebu brže realizacije ranijeg američkog interesa da se Saveznu Republiku Njemačku uključi u NATO. Francuska je, u želji da očuva identitet vodeće europske sile, a i zbog straha da bi joj tu ulogu mogla preuzeti Velika Britanija, pa s vremenom i Savezna Republika Njemačka jer su uživale potporu SAD-a, izašla s prijedlogom osnivanja Europske obrambene zajednice (EDC-a) (Čehulić, 2006: 38). Francuski je prijedlog predviđao postojanje europske vojske na čelu s europskim ministrom obrane i Vijećem ministara, a članice zajednice bi imale na raspolaganju zajednički proračun i zajedničko naoružanje. U prijedlogu je bio sadržan i interes

⁹ Adenauer je smatrao da podijeljena, okupirana zemlja, otrgnuta od svojih povijesnih korijena treba stabilnu politiku ako ponovo želi steći kontrolu nad svojom budućnosti (Kissinger, 2000: 453–454).

Francuske da Njemačkoj ne bude dopušteno da ima vlastitu vojsku, za razliku od drugih članica, no mogla je sudjelovati u zajedničkoj europskoj vojsci. Prijedlog, koji je poznat i kao Plevenov plan, na kraju nije uspio jer ga je 1954. odbio ratificirati francuski parlament.

Nakon neuspjelog pokušaja osnivanja Europske obrambene zajednice, uslijedio je britanski prijedlog prema kojemu bi se na temelju Bruxelleskog pakta formirala Zapadnoeuropska obrambena unija (WEU) u čijem bi sastavu uz postojeće članice Bruxelleskoga pakta bile Njemačka i Italija. Time se trebao ostvariti željeni cilj uključivanja Savezne Republike Njemačke u zapadni sustav kolektivne obrane, a izbjeglo bi se dupliranje kapaciteta jer bi članice WEU-a ujedno bile i članice NATO-a. Na zasjedanju NATO-a u Parizu 23. – 24. listopada 1954. bili su potpisani Pariški sporazumi. Bruxelleski pakt je kao vojni savez između Velike Britanije, Francuske i zemalja Beneluksa bio preimenovan u Zapadnoeuropsku uniju (WEU) koja je imala funkciju europskog obrambenog saveza pod zapovjedništvom NATO-a. WEU je osigurao okvir za uključivanje Savezne Republike Njemačke u NATO savez 9. svibnja 1955. Time je omogućen prijelaz na tzv. *forward defence* strategiju koja je pretpostavljala jačanje prve crte obrane što je bio zadatak njemačkih vojnih snaga. Tim je činom ispunjen američki interes u pogledu uloge Savezne Republike Njemačke u obrani zapadnoga bloka. Materijalni čimbenik, kao što su vojne snage i naoružanje, nije imao isključivu ulogu u promjenama u europskom obrambenom sustavu, već je tu ulogu, sudeći prema kronologiji događaja, imao i ideacijski faktor. Zainteresirani su akteri, s obzirom na dva cilja: zajednička obrana i uključivanje Zapadne Njemačke u zajednički sustav obrane, na temelju svoga iskustva, znanja i uvjerenja donijeli odluku o načinu realizacije tih ciljeva.

Različiti identiteti i interesi među članicama kapitalističkog bloka utjecali su na pojavu različitih stavova u odnosu na jačanje NATO-a i američke uloge u zapadnoj Europi, što je u 1960-im godinama 20. stoljeća dovelo do podjele na euroatlantiste i europejce. Europejci su smatrali da Europu treba prepustiti Europljanima te da treba stvoriti jaku europsku konfederaciju čiju bi okosnicu činile Francuska i Njemačka. Među najznačajnijim zagovornicima te ideje bio je francuski predsjednik de Gaulle koji je želio iskoristiti dobre osobne kontakte s kancelarom Adenauerom i razočaranje zapadnih Nijemaca ponašanjem SAD-a u drugoj berlinskoj krizi kad je uspostavljen Berlinski zid, kako bi ih pridobio za politiku kojom bi se umanjila dominacija SAD-a u Europi. I u tom je slučaju bilo težište na ideacijskim čimbenicima koji su trebali dovesti do promjene u sustavu europske obrane (osjećaj razočarenja, povreda identiteta).

Njemačka je politika do izvjesne mjere pokazivala razumijevanje za neke francuske stavove (veći vojni angažman Europljana, kontrola nuklearnog naoružanja), međutim nije se mogla složiti da se europska obrana i jezgra europske politike temelji na francusko-njemačkom savezu, jer ni jedan njemački državnik nije bio spreman na prekid

suradnje sa SAD-om i na sučeljavanje sa Sovjetskim Savezom samo uz pomoć Francuske (Calvocoressi, 2009: 166).

De Gaulle je želio da se Francuska tretira ravnopravno u odnosu na Sjedinjene Američke Države i Veliku Britaniju. Budući da se to nije dogodilo, Francuska se samoinicijativno povukla iz vojnog zapovjedništva NATO saveza i zato je sjedište Saveza iz okolice Pariza bilo premješteno u Belgiju. Francuska je i dalje ostala članicom Saveza i obvezala se na obranu Europe u slučaju sovjetskog napada svojim vlastitim vojnim snagama koje su, u vrijeme hladnoga rata, bile stacionirane u Saveznoj Republici Njemačkoj. Usprkos pokušajima emancipacije, zapadnoeuropske države nisu bile u stanju preuzeti odgovornost obrane vlastitoga kontinenta bez američke vojne pomoći.

Stoga su se zapadnoeuropske države koncentrirale na nastavak integracijskog procesa u gospodarskom i političkom pogledu te je on tekao redom koji navodimo u nastavku.

1. Rimski ugovori: 25. ožujka 1957. potpisana su dva ugovora: Ugovor o osnivanju Europske ekonomske zajednice (EEZ) i Ugovor o osnivanju Europske zajednice za atomsku energiju (EZAE ili Euratom).
2. Šezdesete godine 20. stoljeća bile su godine gospodarskog rasta, čemu je pridonijelo ukidanje carinskih nameta u međusobnoj gospodarskoj razmjeni država članica EEZ-a. Tad se razvija regionalna politika koja je bila usmjerena na otvaranja radnih mjesta i izgradnju infrastrukture u siromašnijim područjima.
3. Sedamdesetih godina pojačava se borba protiv onečišćenja. Europske institucije donose zakone za zaštitu okoliša, uvodeći po prvi put načelo „onečišćivač plaća”.¹⁰
4. Godine 1986. potpisan je Jedinstveni europski akt (Europska unija, 1987). Tim ugovorom utvrđeni su temelji opsežnog šestogodišnjeg programa slobodne prekogranične trgovine među državama članicama i jedinstvenog tržišta.
5. Padom Berlinskog zida 9. studenoga 1989. nastaje veliki politički prevrat (Europska unija, 1945. – 2020). Nakon 28 godina ponovno se otvara granica između Istočne i Zapadne Njemačke, što dovodi do ponovnog ujedinjenja Njemačke u listopadu 1990. Pad komunizma u središnjoj i istočnoj Europi ponovno zbližava Europljane. Jedinstveno tržište dovršeno je 1993. slobodnim kretanjem robe, usluga, ljudi i kapitala.

U integracijskim procesima koji su uslijedili nakon ujedinjenja Njemačke u listopadu 1990., Savezna Republika Njemačka stjecala je sve važniju ulogu, a događaji koji su tome prethodili opisani su u zadnjemu dijelu ovoga članka. Analizirana je promjena interesa i identiteta zainteresiranih aktera koji su podijeljeni na vanjske i unutarnje.

¹⁰ To znači da je tvrtka koja uzrokuje štetu u okolišu odgovorna za to i mora poduzeti potrebne mjere sprečavanja ili otklanjanja te snositi sve povezane troškove (Europska unija, pristup 2021c).

Pritom se u vanjske aktere ubrajaju dvije supersile (SAD i SSSR), a u unutarnje dvije njemačke države.

Odnos vanjskih i unutarnjih aktera s obzirom na pitanje njemačkoga ujedinjenja

Kao što je već ranije rečeno, interesi vanjskih aktera SAD-a i SSSR-a u odnosu na njemačko pitanje bili su oprečni. Sovjetska se strana još od vremena Staljinova pisma iz 1952. uporno zalagala za neutralnu i cjelovitu Njemačku. Doslovna primjena Staljinova prijedloga (jedinstvena neutralna Njemačka, slobodni izbori, vlastite oružne snage, povlačenje stranih postrojbi s njemačkog teritorija) zapravo je trebala značiti gašenje NATO saveza, dok bi jedina obveza SSSR-a bilo povlačenje stotinu milja istočnije (Kissinger, 2000: 452). Daljnje sovjetske inicijative varirale su kroz vrijeme, no okosnica je ostala ista, što pokazuju sljedeći događaji:

- dolazak Hruščova na vlast (1954.) i politika „novoga smjera”, koja se ogledala u ukidanju najrepresivnijih mjera staljinizma i podupiranju reformističkih političara u Istočnoj Europi (Painter, 2002: 58), nije dovela do odustajanja od temeljnog sovjetskog interesa, a to je jedinstvena i neutralna njemačka država.
- Sovjetska inicijativa iz 1959. polazila je od postojanja „dviju njemačkih država” koje bi bile neutralne, a postupno bi se stvarale pretpostavke za nastanak federacije i kasnije, njihovo ujedinjenje.

Problemi u odnosima između dviju supersila početkom šezdesetih godina 20. stoljeća kulminirali su pojavom druge berlinske krize i izgradnjom zida između istočnoga i zapadnoga Berlina 13. kolovoza 1961. U pozadini takve akcije bili su unutarnji gospodarski problemi Istočne Njemačke. Berlinski zid predstavljao je simbol sovjetskog ideološkog poraza, opipljiv dokaz nesposobnosti Istočne Njemačke da zadobije lojalnost svojih građana, kao i to da socijalizam sovjetskog tipa gubi ekonomsku utrku s kapitalizmom.

Na unutarnjem, zapadnonjemačkom planu potrebno je izdvojiti uloge trojice njemačkih kancelara: Konrada Adenauera (CDU), Willyja Brandta (SPD) i Helmuta Kohla (CDU).

Kancelar Konrad Adenauer zaslužan je za:

1. njemački put u okviru europskih integracija
  - deklarativno se zalagao za njemačko ujedinjenje, iako je bio svjestan realne politike koja je nalagala njezinu podijeljenost (Johnson, 2007: 605)
  - smatrao je da zbog ratnih rana Francuska ne bi pristala na Sjedinjene Europske Države i dominantnu Njemačku u njima
  - bio je protiv mirovnog sporazuma s Njemačkom jer je on bio moguć samo ukoliko bi Njemačka bila neutralna, a to bi značilo da bi bio usmjeren protiv Nje-

mačke (Kissinger, 2000: 455), jer bi sadržavao brojna ograničenja koja bi imala negativan psihološki učinak na njemačke građane, što bi bilo daleko pogubnije od tadašnje podjele zemlje

- želio je vratiti Zapadnoj Njemačkoj međunarodni ugled, dakle postići njezinu integraciju sa Zapadom na ravnopravnoj osnovi
- bio je prvi njemački državnik koji je europske interese stavio ispred njemačkih (Kissinger, 2000: 453–454). Čak je i prijedlog zapadnonjemačkog ustava iz 1948. predviđao mogućnost prijenosa zapadnonjemačkog suvereniteta na europske institucije (Čehulić, 2006: 32)
- smatrao je da bi članstvo u europskim integracijama omogućilo Zapadnoj Njemačkoj lakši izlazak iz ekonomske, političke i moralne izolacije

2. njemačko gospodarsko čudo

- bio je zaslužan za oblikovanje njemačke poslijeratne politike i stvaranje njemačkog gospodarskog čuda
- njemački gospodarski *Sonderweg* (poseban put) činilo je socijalno tržišno gospodarstvo i model suodlučivanja ili partnerstva organiziranog radništva i kapitala¹¹ (*Mitbestimmung*), pa je 1951. u *Bundestagu* izglasao Zakon o partnerstvu.

Gospodarska snaga je Saveznoj Republici Njemačkoj osigurala ugled u međunarodnoj zajednici i političku potporu Sjedinjenih Američkih Država, kao i položaj jedine predstavnice njemačkoga naroda u međunarodnim institucijama, što je ona dodatno potvrdila Hallsteinovom doktrinom.¹² Osim toga, modelom suodlučivanja CDU je ispunio niz socijalnih ciljeva koji su se nalazili u programu SPD-a, pa su socijaldemokrati bili primorani na promjenu smjera svoje politike koja se i dogodila krajem šezdesetih godina dvadesetoga stoljeća.

Od završetka Drugoga svjetskoga rata SPD je davao prednost neutralnosti i cjelovitosti Njemačke, pred članstvom u bilo kakvim savezima (Kissinger, 2000: 421).

Međutim, krajem 1960-ih došlo je do promjene interesa dviju supersila koji su se manifestirali u pojavi politike detanta (popuštanja napetosti), što se odrazilo na ponašanje dviju njemačkih država na koje su utjecali ideacijski čimbenici:

- Istočna Njemačka bila je nezadovoljna svojom zaostalom privredom i izostankom političkih i gospodarskih reformi (Dale, 2005: 72; Calvaccoressi, 2009: 246; Mazower, 1998: 368–374)

¹¹ Adenauer je zajedno s Ludwigom Erhardom (tvorcem njemačke gospodarske politike) i Hansom Böcklerom (predsjednikom Saveza njemačkih sindikata) uspostavio poseban njemački gospodarski model (vidi Johnson, 2007: 607).

¹² Doktrina prema kojoj je Savezna Republika Njemačka bila obvezna prekinuti diplomatske odnose sa svakom državom koja je priznala Demokratsku Republiku Njemačku „jer državna cjelovitost Njemačke nije pravno poništena” (Nećak, 2004: 55).

- počela se sve više okretati Zapadnoj Njemačkoj očekujući od nje pomoć u kreditima i novim tehnologijama
- Zapadna Njemačka bila je razočarana ponašanjem SAD-a u vrijeme druge berlinske krize i izgradnje Berlinskoga zida.

Ideacijski čimbenici (razočarenje dviju njemačkih država, popuštanje i dijalog među supersilama) utjecali su na promjenu zapadnonjemačke politike prema istočnome susjedu. Zapadna Njemačka je nakon druge berlinske krize shvatila da se mora osloniti na vlastite snage, napustiti ulogu žrtve i uspostaviti dijalog i suradnju s Istočnom Njemačkom, računajući pritom na zajedničku povijest, kulturu, uvjerenja, kao i na činjenicu da pripadaju istome narodu. Promjena zapadnonjemačkog političkog smjera nastupila je s dolaskom socijaldemokratske vlade i kancelara Brandta te primjenom istočne politike (*Ostpolitik*) koja je bila usmjerena na normalizaciju odnosa s Istočnom Njemačkom i državama sovjetskoga bloka.

Jedan od prvih poteza nove zapadnonjemačke vlasti bilo je ukidanje Hallsteino-ve doktrine. Tim je činom započela uspostava diplomatskih odnosa s Rumunjskom i Jugoslavijom te je potom uslijedilo potpisivanje sporazuma sa Sovjetskim Savezom i Poljskom u kojima se Zapadna Njemačka obvezala na miroljubivo rješavanje otvorenih pitanja, nepovredivost svih granica u Europi, uključujući granice na Odri i Nisi te državne granice između Istočne i Zapadne Njemačke. Time je formalno potvrđena podjela na dvije njemačke države, kao i gubitak istočnih njemačkih područja prema Poljskoj i SSSR-u. Sporazumima se priznavala nepovredivost granica, ali ne i njihova nepromjenjivost. Godine 1973. došlo je potpisivanja ugovora kojim je Savezna Republika Njemačka priznala Demokratsku Republiku Njemačku.

Ostpolitik je rezultirao značajnim smanjenjem napetosti u Srednjoj Europi, uklonjenjem kroničnog žarišta u Berlinu, jačanjem trgovine između Istoka i Zapada, normalizacijom odnosa u cijeloj Europi. Također je zajedno s Konferencijom o europskoj sigurnosti i suradnji (KESS)¹³ stvorio uvjete za buduće njemačko ujedinjenje.

Konferencija o europskoj sigurnosti i suradnji održavala se u Helsinkiju tijekom 1973. te je predstavljala dugotrajan proces pregovora šefova svih europskih država, osim Albanije, zajedno sa SAD-om i Kanadom, čiji je cilj bila normalizacija odnosa između kapitalističkog i socijalističkog svijeta i uspostavljanje sigurnosti i suradnje. Dvije godine poslije, također u Helsinkiju, potpisan je Završni akt KESS-a koji je sadržavao načela europskih odnosa koji su se zasnivali na priznavanju *status quo* pozicije u Europi, priznavanju postojećih granica, razvoju političke, gospodarske i kulturne

¹³ Helsinška se konferencija odnosila na četiri košare: sigurnost Europe i područja Sredozemnog mora, suradnja u području gospodarstva, znanosti, tehnologije i očuvanja okoliša, unapređivanje ljudskih prava, kulturne suradnje, izobrazbe i slobodnoga protoka informacija (Hrvatska enciklopedija, pristup 2021a).

suradnje, mjerama jačanja povjerenja, razvoju ukupne suradnje (Vukadinović, 2001: 250–251).

Najviše je problema zadavala „treća košara” koja se bavila ljudskim pravima i humanitarnim slobodama. Istok je takva pitanja doživljavao kao zadiranje u suverena prava država. Kako se kasnije pokazalo, „treća košara” je iskorištena kao oblik pritiska na Istok i omogućila je urušavanje socijalističkog sustava iznutra. Pozivajući se na Završni akt iz Helsinkija iz 1975., reformske snage iz zemalja tzv. narodne demokracije zahtijevale su reformu postojećih sustava i promjenu odnosa koji su petnaest godina poslije doista i nastupili. Dakle, ideacijski čimbenici na širem planu izvršili su postupan i kontinuiran utjecaj na eroziju ideološkog sustava istočnoga bloka koja je u konačnici dovela do njemačkog ujedinjenja što pokazuju sljedeći događaji.

Budući da su u razdoblju od 1975. do 1990. reformske snage u zemljama socijalističkoga bloka sve više jačale, utjecale su na slabljenje hegemonijskog statusa Sovjetskoga Saveza. Dolaskom na čelo Sovjetskog Saveza Mihail Gorbačov je uveo dvije temeljne vrste promjena: Perestrojku ili reformu sovjetskog gospodarstva i politike i Glasnost koja je pretpostavljala slobodu medija i transparentno izvještavanje. U njegovo je vrijeme odbaćena Brežnjevljeva doktrina.¹⁴ Glasnogovornik predsjednika Gorbačova u šaljivom je tonu rekao da je ona zamijenjena „Sinatrinom doktrinom: I did it my way”, pa je sukladno tome dopušteno slobodnije djelovanje u socijalističkim državama (Kissinger, 2000: 745).

U rujnu 1989. izbile su demonstracije koje su se proširile Istočnom Njemačkom. Kako komunističke vlasti nisu pokazivale odlučnost da primijene silu protiv demonstranata, demonstracije su postajale sve masovnijima. Pod pritiskom demonstracija i međunarodne situacije, politbiro Socijalističke partije Njemačkog ujedinjenja (SED) je 9. studenog 1989. donio odluku da istočnonjemački građani mogu emigrirati na Zapad. Na konferenciji za novinare je predstavnik Politbiroa za javnost (i šef SED-a za Istočni Berlin) Günter Schabowski nespretno najavio da će odluka „stupiti na snagu odmah, bez odgađanja” (Reffert, 2014). Schabowskovljevu izjavu istoga su dana u večernjim satima prenijeli zapadnonjemački elektronski mediji, koje su u većoj mjeri mogli pratiti i istočnonjemački građani. Ubrzo su se ispred šest prijelaza iz Istočnoga u Zapadni Berlin počeli okupljati građani DDR-a koji su zahtijevali njihovo trenutno otvaranje. Vrlo zbunjeni graničari, suočeni s velikom masom ljudi i bez naloga za daljnje postupanje, nisu imali hrabrosti za uporabu sile protiv demonstranata. Toga je dana u 22:45 Harald Jäger (Sperling et al., 2019) neposredni zapovjednik prijelaza na Bornholmer Straße, naredio graničarima da otvore prijelaz i puste građane da prijeđu u Zapadni Berlin.

¹⁴ Brežnjevljeva doktrina (1968.) je doktrina o ograničenom suverenitetu, po kojoj jedna socijalistička država ima pravo intervenirati u drugoj ako je u toj ugrožen socijalizam (*Hrvatska enciklopedija*, pristup 2021b).

Nakon pada Berlinskoga zida, kancelar Kohl je, pod pritiskom novonastale situacije, bio primoran ubrzati ujedinjenje jer je Istočnoj Njemačkoj prijetio gospodarski kolaps, a Zapadnoj Njemačkoj veliki val ekonomskih imigranata. Kohl je ubrzao pregovore oko ujedinjenja prema načelu 4+2 (SAD, SSSR, Velika Britanija, Francuska + 2 njemačke države). Pregovaračka pozicija SSSR-a u to je vrijeme bila vrlo oslabljena pa je Gorbačov bio primoran odustajati od sovjetskih vanjskopolitičkih ciljeva poput stvaranja nove jedinstvene i neutralne Njemačke koja ne bi bila u sastavu NATO-a, izgradnje novog sigurnosnog sustava (Vukadinović, 2001: 270) te je na kraju pristao na uvjete koje je postavio Zapad, prihvativši 20 milijardi dolara kompenzacije kao pomoć u realizaciji predviđenih reformi.

Gotovo godinu dana kasnije, 3. listopada 1990., ujedinjene su dvije njemačke države u jedinstvenu državu pod nazivom Savezna Republika Njemačka. Novostvorena država nastavila je politiku nekadašnje Zapadne Njemačke, politiku euroatlantizma i europskih integracija. Kancelaru Kohlu pripala je povijesna uloga kancelara – ujedinitelja, ali to ne znači da je sam proces protekao bezbolno. Ujedinjenje je izazvalo brojne probleme koji su snažno opterećivali zapadnonjemačko gospodarstvo, a neke se posljedice osjećaju još i danas. Proces pretvorbe istočnonjemačkog gospodarstva, koje je bilo neučinkovito i bez dovoljno kapitala, doveo je do sloma brojnih poduzeća i nezadovoljstva istočnonjemačkih građana. Međutim, Savezna Republika Njemačka je i u takvim okolnostima uspjela dovesti svoju privredu na razinu najuspješnije u Europi i poduprijeti daljnje širenje europskih integracija (Johnson, 2007: 792).

Zaključak

Korišteni model interakcije identiteta i interesa ukazao je na važnost ideološkog konteksta u kojemu su nastali međusobno uvjetovani događaji vezani uz nastanak europskih integracija te u konačnici za rješavanje njemačkoga pitanja. Za osnovnu jedinicu analize korištena je država na kojoj je testirana dualnost materijalnih i ideacijskih čimbenika. Prema Wendtovom umjerenom (*thin*) konstruktivizmu materijalne je čimbenike, poput gospodarske ili vojne moći neke države, veličine njezina teritorija, zemljopisnog položaja ili broja stanovnika, potrebno prihvatiti kao datost. Međutim, Wendt smatra da je od same materijalne datosti važnija percepcija aktera u odnosu na nju. To znači da u procjeni identiteta neke države nisu dovoljne isključivo materijalne činjenice, već je to i slika koju država stvara o sebi (*image*), a ona u većoj mjeri ovisi o idejama i narativima koji za dotičnu državu djeluju kao identitetsko ljepilo (Jović, 2016: 13) te služe kako bi je pozicionirali na određenu vrijednosnu skalu unutar međunarodnog sustava. Korišteni model identiteta i interesa (Popović, 2016: 101) poslužio je za analizu i razumijevanje određenih procesa koji su se odvijali

u Europi u razdoblju od 1945. do 1990. Na primjeru njemačkoga pitanja cilj je bio pokazati sljedeće:

- kako su različiti interesi i identiteti dviju supersila doveli do pojave bipolarnog sustava i ravnoteže straha
- kako su interesi SAD-a i zapadnih saveznika doveli do osnivanja europskih integracija
- te kako su promjene u međunarodnom sustavu krajem 1960-ih utjecale na njemačko ujedinjenje.

S obzirom na pitanje kako su identitet i interesi dvaju hegemonâ (SAD-a i SSSR-a) utjecali na pojavu hladnoga rata, može se reći da su u to vrijeme oba hegemonâ podržavala ozračje neprijateljstva dodjeljujući suprotnoj strani identitet neprijatelja, ponašajući se u skladu s hobsovskim tipom kulture, odnosno, sigurnosnom dilemom. Oba hegemonâ jačala su svoju materijalnu moć koja im je poslužila za promociju vlastitog sustava vrijednosti, a njihovi su pogledi na svijet bili u neprestanom nadmetanju. SSSR se 1949. profilirao kao nuklearna sila, a SAD kao gospodarska i nuklearna. Kako bi učvrstio svoj položaj u Zapadnoj Europi, SAD je u razdoblju od 1947. do 1949. poduzeo korake (Trumanova doktrina, Marshallov plan, NATO) koji su doveli do promjene u sustavu međunarodnih odnosa, odnosno, do pojave hladnoga rata. Međunarodni sustav toga doba temeljio se na bipolarnom poretku, postojanju dviju interesnih sfera predvođenih svojim hegemonima, međusobnom neprijateljstvu i nepovjerenju te nezravnoj vojnoj konfrontaciji (ratovi su se vodili na tuđem teritoriju). Uspostavljena je identitetska i interesna podjela između dvaju blokova s obzirom na njihove ideološke, gospodarske, vojne i geopolitičke odrednice, a crta razgraničenja u Europi prolazila je njemačkim teritorijem.

S obzirom na neriješeno njemačko pitanje, interes SAD-a bio je gospodarski ojačati Zapadnu Njemačku, jer je to značilo osigurati i njezinu političku stabilnost, te na kraju njezinu integraciju u vojne strukture NATO-a kako bi poslužila kao obrambeni štit ili prva crta obrane u slučaju sovjetskoga napada na zapadni blok.

S obzirom na taj cilj, osnivanje Europske zajednice za ugljen i čelik 1951. označilo je prvi korak prema ravnopravnom uključivanju Zapadne Njemačke u međunarodnu zajednicu. Osnivanjem EZUČ-a među njezinim državama članicama ostvarena je gospodarska suradnja te je jedan dio njihova suvereniteta (industrija ugljena i čelika) prebačen na supranacionalne strukture. Tim činom došlo je do redefinicije identiteta država članica čiji su interesi strukturirani prema kantovskom tipu kulture, a on uključuje rad na zajedničkoj dobrobiti.

Do sljedeće velike promjene u međunarodnim odnosima došlo je krajem 1960-ih s pojavom politike detanta ili popuštanja napetosti. Opće ozračje između dvaju hegemonâ odrazilo se i na ponašanje dviju njemačkih država, ponajprije zbog ideacijskih čimbenika, odnosno, osjećaja nezadovoljstva i razočaranja. Istočna Njemačka sve se

više počela okretati Zapadnoj Njemačkoj očekujući od nje pomoć u kreditima i novim tehnologijama.

Zapadna Njemačka bila je razočarana ponašanjem SAD-a u vrijeme druge berlinske krize i izgradnje Berlinskoga zida, kao i činjenicom da se nije nazirao trenutak njemačkog ujedinjenja, pa se počela postupno okretati Istočnoj Njemačkoj. Nositelj takve politike bio je zapadnonjemački SPD koji je tada bio na vlasti te je u ozračju općeg popuštanju napetosti pokrenuo istočnu politiku (*Ostpolitik*) ili politiku približavanja svom istočnonjemačkom susjedu. Iako se SPD od završetka Drugog svjetskog rata zalagao za cjelovitost i neutralnost Njemačke, sklapanjem niza sporazuma s državama istočnoga bloka, u skladu sa svojom istočnom politikom, priznao je postojanje dviju njemačkih država.

U razdoblju od 1975. do 1990. reformske su snage u zemljama socijalističkoga bloka sve više jačale, osobito nakon KESS-a i Završnoga akta, što je utjecalo na slabljenje hegemonijskog statusa Sovjetskoga Saveza. Dolaskom Mihaila Gorbačova na čelo Sovjetskog Saveza uvedene su dvije temeljne vrste promjena: Perestrojka ili reforma sovjetskog gospodarstva i politike i Glasnost koja se odnosila na slobodu medija i transparentno izvještavanje. Pojavom „novoga mišljenja” (Jović, 2016: 13) u vidu Perestrojke i Glasnosti, došlo je do promjene identiteta Sovjetskoga Saveza i „njegova odnosa prema Drugome na kojega se nije više gledalo isključivo kao neprijatelja,” već su se tražili novi oblici funkcionalne suradnje. S nestankom hladnoratovske ideologije, pojavom novih ideja koje su redefinirale sovjetski identitet, težinom privredne situacije i nemogućnosti daljnjeg financiranja svoje dotadašnje interesne sfere, došlo je do implozije SSSR-a. Ti su događaji otvorili put za buduće njemačko ujedinjenje koje se dogodilo 3. listopada 1990. kad je i formalno riješeno njemačko pitanje.

Analizom identiteta i interesa dviju supersila u razdoblju između 1945. i 1990. uočava se da je neriješeno njemačko pitanje uvelike opterećivalo tadašnje međunarodne odnose. Istočni blok zalagao se za cjelovitost i neutralnost Njemačke, ali je u praksi prihvatio podjelu na dvije države. Zapadni blok rješenje je vidio u osnivanju europskih integracija i supranacionalnih institucija, jer je to bio način da se Zapadnu Njemačku na ravnopravnim osnovama uključi u blok zemalja zapadne demokracije. Na taj način ne bi bili ugroženi ideacijski čimbenici (osjećaj poniženja i nemoći, uloga žrtve, potreba za osvetom, nedostatak samopoštovanja) kako je to bio slučaj nakon završetka Prvoga svjetskoga rata. Osnivanju europskih integracija pristupilo se relativno brzo (prvi je osnivački ugovor iz 1951.) iz dvaju glavnih razloga: Zapadnu Njemačku trebalo je gospodarski ojačati i uključiti u zapadni sustav obrane. Kasniji su događaji pokazali da su oba cilja ostvarena. Popuštanjem napetosti među blokovima krajem 1960-ih postupno su stvoreni uvjeti za ujedinjenje dviju njemačkih država, koje su od 1990. nastavile svoj put u okviru europskih integracija

kao jedinstvena država. Stoga bi se mogla potvrditi početna pretpostavka prema kojoj je neriješeno njemačko pitanje ubrzalo, ali i uvjetovalo nastanak europskih integracija.

Literatura

- Beck, Ulrich i Grande, Edgar. 2006. *Kozmopolitska Europa, društvo i politika u drugoj moderni*. Zagreb: Školska knjiga.
- Bilandžić, Mirko. 2017. Socijalna politika (sigurnost) kao područje nacionalne sigurnosti: prilog raspravi o kritičkim sigurnosnim studijama. *Revija za socijalnu politiku*, 24 (3): 343–358.
- Brockmann, Stephen i Trommler, Frank, ur. 1996. *Revisiting Zero Hour 1945: The Emergence of Postwar German Culture*. Washington: American Institute for Contemporary German Studies – Johns Hopkins.
- Brower, Daniel. 2006. *The World in the Twentieth Century: From Empires to Nations*. New Jersey: Pearson Prentice Hall.
- Brubaker, Rogers. 1992. *Citizenship and nationhood in France and Germany*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Calvo-coressi, Peter. 2009. *World Politics since 1945*. 9th edition. London – New York: Routledge.
- Čehulić Vukadinović, Lidija. 2010. *Euroatlantizam*. Zagreb: Politička kultura.
- Čehulić, Lidija. 2006. *Europska obrana*. Zagreb: Politička kultura.
- Dale, Gareth. 2005. *Protests in East Germany, 1945–1989*. London – New York: Routledge.
- Dukovski, Darko. 2005. *Povijest Srednje i Jugoistočne Europe 19. i 20. stoljeća*, I. dio. Zagreb: Alinea.
- Gellner, Ernest. 1983. *Nations and nationalism*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press.
- Gellner, Ernest. 1994. *Encounters with nationalism*. Oxford: Backwell.
- Giddens, Anthony. 1984. *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, Anthony. 1991. *Modernity and Self Identity: Self and Society in the late Modern Age*. Cambridge: Polity Press.
- Habermas, Jürgen. 2008. *Eseji o Europi*. Zagreb: Školska knjiga
- Heywood, Andrew. 2012. *Political Ideologies: An Introduction*. Hampshire: Pelgrave Macmillan.
- Hirst, Paul. 1979. *On Law and Ideology*. Basingstoke: Macmillan.

- Ilić, Marina. 2016. Problem *agent-strukture*: teorijski nalazi i implikacije za studije građanskih ratova, u: Jović, D., *Konstruktivističke teorije međunarodnih odnosa*. Političke analize. Zagreb: 147–177.
- Johnson, Paul. 2007. *Moderna vremena. Povijest svijeta od 1920-ih do 2000*. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga.
- Jović, Dejan, ur. 2016. *Konstruktivističke teorije međunarodnih odnosa*. Zagreb: Političke analize.
- Jović, Dejan. 2016. Konstruktivizam u teorijama međunarodnih odnosa i praksi oblikovanja vanjskih politika, u: Jović, D., *Konstruktivističke teorije međunarodnih odnosa*. Političke analize. Zagreb: 7–37.
- Kissinger, Henry. 2000. *Diplomacija*. Zagreb: Golden marketing.
- Kissinger, Henry. 2003. *Treba li Amerika vanjsku politiku. Prema diplomaciji za 21. stoljeće*. Zagreb: Golden marketing.
- Kovačević, Božo. 2016. Što je to novo u konstruktivizmu?, u: Jović, D., *Konstruktivističke teorije međunarodnih odnosa*. Političke analize. Zagreb: 37–89.
- Mazower, Mark. 1998. *Dark Continent: Europe's Twentieth Century*. London: Penguin Books.
- Meinhard, Miegel. 2006. *Die deformierte Gesellschaft. Wie die Deutschen ihre Wirklichkeit verdrängen*. Berlin: Ullstein Buchverlage GmbH.
- Nećak, Dušan. 2004. *Hallsteinova doktrina i Jugoslavija. Tito između Savezne Republike Njemačke i Demokratske Republike Njemačke*. Zagreb: Srednja Europa.
- Painter, David S. 2002. *Hladni rat: povijest međunarodnih odnosa*. Zagreb: Srednja Europa.
- Popović, Petar. 2016. Društveni konstruktivizam i struktura međunarodnog sustava, u: Jović, D., *Konstruktivističke teorije međunarodnih odnosa*. Političke analize. Zagreb: 89–11.
- Raos, Marinko. 2016. Umjereni konstruktivizam Alexandera Wendta, u: Jović, D., *Konstruktivističke teorije međunarodnih odnosa*. Političke analize. Zagreb: 111–147.
- Ravlić, Slaven. 2003. *Suvremene političke ideologije*. Zagreb: Politička kultura.
- Rifkin, Jeremy. 2006. *Europski san, kako europska vizija budućnosti polako zasjenjuje američki san*. Zagreb: Školska knjiga.
- Sassatelli, Monica. 2009. *Becoming Europeans: Cultural identity and cultural policies*. London: Pelgrave Macmillan.
- Shoshan, Nitzan. 2016. *The management of hate: nation, affect and governance of right-wing extremism in Germany*. Princeton, N. Y.: Princeton University Press.
- Shulze, Hagen. 1996. *Germany: A new history*. München: C. H. Beck Verlagsbuchhandlung.
- Simms, Brendan. 2013. *Europe: The Struggle for Supremacy from 1453 to the Present*. New York: Basic Books.

- Skupina njemačkih autora. 1974. *Velika ilustrirana povijest svijeta. Sedamnaesti svezak (1945–1962)*. Rijeka: Otokar Keršovani.
- Smith, Anthony D. 2003. *Nacionalizam i modernost*. Zagreb: FPZG Sveučilišta u Zagrebu.
- Vukadinović, Radovan. 2001. *Međunarodni odnosi od hladnog rata do globalnog poretka*. Zagreb: Agencija za komercijalnu djelatnost.
- Vukadinović, Radovan. 2008. *Amerika i Rusija*. Zagreb: Politička kultura.
- Vukadinović, Radovan i Čehulić Vukadinović, Lidija. 2011. *Politika europskih integracija*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- Watson, Peter. 2010. *The German Genius*. London: Simon & Schuster UK Ltd.
- Wehler, Ulrich H. 2005. *Nacionalizam, povijest, oblici posljedice*. Zagreb: Jesenski i Turk.
- Wendt, Alexander. 1999. *Social Theory of International Politics*. Cambridge University Press.
- Zimmermann, Klaus F., ur. 2005. *European migration: What do we know?* Oxford: Oxford University Press.

Mrežni izvori

- Europska unija. 1945. – 2020. *Povijest Europske unije*. https://europa.eu/european-union/about-eu/history_hr. 25. travnja 2021.
- Europska unija. 1987. *Jedinstveni europski akt*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/HTML/?uri=LEGISSUM:xy0027>. 24. travnja 2021.
- Europska unija. 1992. *Ugovor iz Maastrichta*. https://europa.eu/european-union/law/treaties_hr. 24. travnja 2021.
- Europska unija. 2009. *Ugovor iz Lisabona*. <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/hr/sheet/5/ugovor-iz-lisabona>. 25. travnja 2021.
- Europska unija. *Schuman Declaration and Europe Day*. https://europa.eu/learning-corner/eu-timeline/event/schuman-declaration-and-europe-day_en. 6. prosinca 2021a.
- Europska unija. *Pariški ugovor o osnivanju Europske zajednice za ugljen i čelik*. http://publications.europa.eu/resource/cellar/d3283d93-8b4a-4846-ad1f-d4ad219ccf86.0016.02/DOC_1. 6. prosinca 2021b.
- Europska unija. *Direktiva 2004/35/EZ o odgovornosti za okoliš u pogledu sprečavanja i otklanjanja štete u okolišu*. https://publications.europa.eu/resource/cellar/76928eec-bc22-45f2-9a27-9e908e490c44.0019.03/DOC_1. 6. prosinca 2021c.
- Europska središnja banka. *Bankovna unija*. <https://www.bankingsupervision.europa.eu/about/bankingunion/html/index.hr.html>. 25. travnja 2021.
- Europsko vijeće i Vijeće Europske unije. *Bankovna unija*. <https://www.consilium.europa.eu/hr/policies/banking-union/>. 25. travnja 2021.

- Hrvatska enciklopedija. *Europska zajednica za ugljen i čelik*. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=18660>. 6. prosinca 2021.
- Hrvatska enciklopedija. *Helsinška konferencija*. <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=24897>. 6. prosinca 2021a.
- Hrvatska enciklopedija. *Brežnjev*. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=9470>. 6. prosinca 2021b.
- Reffert, Annemarie. 2014. Schabowski hat gesagt, wir dürfen, u: *Focus Online*, 8. srpnja 2014. https://www.focus.de/politik/deutschland/20-jahre-wende/tid-16034/annemarie-reffert-schabowski-hat-gesagt-wir-duerfen_aid_449598.html. 29. ožujka 2021.
- Ministarstvo vanjskih i europskih poslova. *O Vijeću Europe*. [http://www.mvep.hr/hr/vanjska-politika/multilateralni-odnosi-starog-ijvhj/vijece-europe-\(ve\)-staro/](http://www.mvep.hr/hr/vanjska-politika/multilateralni-odnosi-starog-ijvhj/vijece-europe-(ve)-staro/). 6. prosinca 2021.
- Sperling, S. et al. 2019. Frag mich: Ex-Stasi-Offizier antwortet. Man sagt, ich habe die Mauer geöffnet, u: *t-online*, 2. studenog 2019. https://www.t-online.de/nachrichten/wissen/geschichte/id_86669552/grenzoeffner-harald-jaeger-man-sagt-ich-habe-die-mauer-geoeffnet-.html. 2. travnja 2021.

The influence of the German question on the formation of European integrations from the constructivist perspective of Alexander Wendt

Abstract

In this article, Alexander Wendt's constructivist approach was used in order to explain the reasons for the formation of European integrations in regard to the unresolved German Question. The model of interaction between identities and interests was used in order to analyse the behaviour of two superpowers between 1945 and 1990, in relation to the following developments: the Cold War, European integrations, and German unification. The behaviour of two German states regarding their future unification was also observed. The state was used as the basic unit of analysis. As theoretical foundation, Wendt's constructivist approach, which rests on Giddens' theory of structuration, was used in order to explain duality of structure and agency in relation to reproduction or transformation of the (international) system. The assumption that the unresolved German Question not only accelerated but also conditioned the emergence of European integrations, was put under scrutiny. It was also analysed how the emergence of the policy of detente conditioned the changes in international relations during the observed period, particularly in regard to ideational factors such as the results of the Conference on European Security and Cooperation, West German Ostpolitik, and the appearance of new ideas in the former Soviet Union, as well as their role in the unification of two German states in 1990.

Key words: German issue; cold war; constructivism; Alexander Wendt; identity; interest.